

JOGI FÓRUM PUBLIKÁCIÓ

ÁRTATLAN GYERMEKBŐL FIATALKORÚ TERHELT

A Btk. 16. §-ának margójára

SZERZŐ: NÉMEDI ISTVÁN

2015. JÚLIUS 06.

„Elgondolkodtak már a farkas esetén, aki az erdőben szólítja meg a nagymamája házához tartó Piroskát? Később aztán felfalja a nagymamát és Piroskát is. Ki ez a farkas, aki úgy beszél, mint egy ember? [...] Ezek a mesék nem csupán a bűncselekmények és a büntetések típusairól beszélnek nekünk. Egy 1910-ben megjelent kutatási beszámolóban (A bűnügyi mozzanat a germán népmesékben) a szerző kriminálpszichológiai megközelítést alkalmazott a Grimm testvérek és mások által gyűjtött mesék elemzéséhez. A beszámoló feltárt »minden lehetséges bűnöző motívumot az egyszerű kapzsiságtól a pszichopatológia legsúlyosabb formájáig«. A népmesék talán hasznos »kötelező olvasmányok« lehetnének kriminológushallgatók számára.”¹

Ha elolvassuk a „Jancsika és Juliska” című Grimm-mesét, már abból is láthatjuk, hogy egy gyermek bűncselekmény passzív alanya és - ami jelen tanulmány tárgyát képezi - elkövetője egyaránt lehet. A mesebeli favágó és felesége a hatályos magyar Btk.² szabályai alapján a kiskorú veszélyeztetése büntettét [Btk. 208. § (1) bekezdés], a gonosz boszorkány, aki „olyan vén, hogy az orra a térdét verte”, a személyi szabadság megsértése büntettét [Btk. 194. § (2) bekezdés a) pont], továbbá a Btk. 160. § (2) bekezdés i) pontja szerinti emberölés büntettének előkészületét követte el a gyermekek sérelmére.

Mindeközben „Juliska sem volt rest, úgy meglökte a boszorkányt, hogy egyszeribe begurult a kemencébe, aztán meg hirtelen rázárta a kemence vasajtáját. Haj, de bőgött, sikoltozott adta gonosz boszorkánya! Hiszen bőgphetett, sikoltozhatott, nem tartott ez sokáig. Izzé-porrá égett egy szempillantás alatt.”³ E tényállás alapján emberölés megalapozott gyanúja miatt indulhatna büntetőeljárás Juliskával szemben, amennyiben Juliska a cselekmény elkövetésekor már elérte a büntethetőség alsó korhatárát, amely hazánkban jelenleg 14 év, néhány bűncselekmény, nevezetesen pl. az emberölés esetén 12 év.

1. A büntethetőség alsó korhatáráról általában

A Gyermekegyezmény⁴ 40. cikk 3. bekezdése szerint az Egyezményben részes államok⁵ minden erejükkel azon lesznek, hogy olyan legalacsonyabb életkort állapítsanak meg, amelyen alul a

¹ ADLER, Freda - MUELLER, Gerhard O. W. - LAUFER, William S.: *Kriminológia*. (Ford. Bódig Mátyás és B. Varga Éva.) Budapest, Osiris Kiadó, 2002. 36. old.

² 2012. évi C. törvény a Büntető Törvénykönyvről

³ Grimm testvérek összegyűjtött meséi (Ford. Benedek Elek). At: <http://mek.oszk.hu/10100/10149/10149.htm>

gyermekkel szemben bűncselekmény elkövetésének véelme kizárt. Az ENSZ Gyermekjogi Bizottsága „úgy értelmezi a 40. cikk 3. bekezdését, hogy az előírja a részes államoknak a büntetőjogi felelősség alsó korhatárát, amely alatt a gyerekek nem vonhatók büntetőjogi eljárásban felelősségre. A Bizottság véleménye szerint nemzetközileg nem elfogadható a 12 év alatti alsó korhatár. Az államokat arra ösztönzik, hogy 12 évnél magasabbra emeljék az alsó korhatárt, ne pedig csökkentsék azt.”⁶

A fiatakorúak igazságszolgáltatásában alkalmazandó általános minimumkövetelményekről szóló 1985. november 29-én kelt 40/33-as ENSZ közgyűlési határozat („Pekingi Szabályok”) 4.1. pontja értelmében: „Azokban a jogrendszerekben, amelyek elismerik a büntetőjogi felelősség korhatárát a fiatakorúakra nézve, ennek a kornak az alsó határát nem szabad túl alacsonyan megállapítani, és figyelembe kell venni az érzelmi, szellemi és értelmi érettséget.” Az ehhez fűzött kommentár megállapítja: „A büntetőjogi felelősség alsó korhatára jelentős eltéréseket mutat a történelmi és kulturális különbségek következtében. A modern megközelítés az, hogy megvizsgáljuk, vajon egy gyerek meg tud-e felelni a büntetőjogi felelősség erkölcsi és pszichológiai összetevőinek, azaz, vajon a gyermeket, saját ítélőképessége és értelme alapján felelősnek lehet-e tartani alapjában véve antiszociális magatartásáért. Ha a büntetőjogi felelősség korhatárát túl alacsonyan állapítjuk meg, vagy ha egyáltalán nincs alsó korhatár, a felelősség fogalma értelmetlenné válik. Általában véve, szoros összefüggés áll fenn a vétkes vagy büntetőjogi felelősség fogalma és más társadalmi jogok és felelősségek között (pl. házassági állapot, polgári nagykorúság stb.). Ezért törekedni kell arra, hogy megegyezés szülessen egy elfogadható alsó korhatár tekintetében, amely nemzetközileg alkalmazható.”

Az 1990. december 14-én elfogadott 45/112-es számú ENSZ közgyűlési határozat a fiatakori bűnözés megelőzéséről („Rijádi Iránymutatások”) 5. cikkében arra hívja fel a figyelmet, hogy a fiatakori bűnözés kezelése során a hangsúlyt a megfelelő szociális környezet biztosításával és az oktatáson keresztül a megelőzésre kell helyezni.

⁴ Az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) Közgyűlése 10 évi előkészület után, 1989. november 20-án fogadta el a Gyermek Jogairól szóló Egyezményt (Convention on the Rights of the Child), amelyet Magyarország az 1991. évi LXIV. törvénnyel hirdetett ki.

⁵ A Gyermekjogi Egyezményt megszületése óta 194 állam ratifikálta. Három állam tartozik a kivételek közé: Szomália, Dél-Szudán és - bár 1995. február 16. napján aláírta az Egyezményt - az Amerikai Egyesült Államok.

⁶ HERCZOG Mária szerk.: Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához. 2009, 427. old. At: unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/Kézikönyv-a-gyermekjogi-egyezmény-alkalmazásához.pdf

A büntethetőség alsó korhatára - ahogy azt BELOVICS Ervin írja - elsősorban jogpolitikai kérdés, így Írorszában 7 év, Skóciában 8 év, Angliában 10 év, Hollandiában 12 év, Spanyolországban és Portugáliában 16 év, Máltán 18 év a büntethetőség alsó korhatára.⁷

⁷ BELOVICS Ervin - GELLÉR Balázs - NAGY Ferenc - TÓTH Mihály: Büntetőjog I. Általános rész. Budapest, hvgorac, 2012. 224. old.

2. A Btk. terminológiája

A magyar büntetőjog terminológiájában a gyermekkor büntethetőséget kizáró okként szerepel (Btk. 16. §): Nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve az emberölés [160. § (1)-(2) bekezdés], az erős felindulásban elkövetett emberölés (161. §), a testi sértés [164. § (8) bekezdés], a rablás [365. § (1)-(4) bekezdés] és a kifosztás [366. § (2)-(3) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással.

A Btk. 16. §-ához fűzött miniszteri indokolás szerint: A törvény a büntethetőség alsó életkori határát főszabály szerint az elkövető tizennegyedik életévében határozza meg. A tizennégy éves korhatár megállapításának az indoka az, hogy a gyermekek nagyobb része ebben a korban fejezi be általános iskolai tanulmányait, és ér el olyan testi és szellemi fejlettségi szintet, amelyre tekintettel büntetőjogi felelősségre vonható. Napjainkban azonban a gyermekek biológiai fejlődése felgyorsult, a gyermekek korábban „érnek”, az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizennegyedik életévüket megelőző életszakaszukban eléri a társadalom olyan különféle hatásai, amelyektől a korábbi időkben még védve voltak.

A tizenkettő-tizennégy év közötti gyerekek körében is egyre nagyobb mértékben elterjedt az erőszakos érdekérvényesítés, ezért szükséges a büntethetőségi korhatár módosítása, a kirívóan agresszív, élet ellen irányuló bűncselekményt megvalósító gyermekkorúak büntetőjogi felelősségre vonása és egyes súlyos bűncselekményeknél a büntethetőség korhatárának leszállítása tizenkét évre. Az ilyen bűncselekményt megvalósító gyermekkorú magatartásából ugyanis arra lehet következtetni, hogy megfelelő segítség hiányában nem lesz képes a későbbiekben a társadalomba való beilleszkedésre és a törvénytisztelő életmódra, ezért a speciális prevencióhoz mindenképpen szükséges a büntetőjog eszközeinek igénybevétele.⁸

A büntetőjog tehát ugyanúgy figyelembe veszi az életkori sajátosságokat, mint más jogszabályok, de ellentétben a Gyermekjogi Egyezményvel vagy a Ptk.-val,⁹ amelyek szóhasználatában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét nem töltötte be, a büntetőjogban a tizennégy év alatti személyeket

⁸ Ez a szabályozás *pro* és *kontra* rengeteg érvet szült. Az érvek és ellenérvek ismertetésébe nem bocsátkoznék, mivel a Btk. 16. §-át *nolens volens* alkalmaznunk kell, függetlenül attól, hogy egyetértünk azzal vagy sem.

⁹ 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről

tekintjük gyermeknek. A Btk. 105. § (1) bekezdése szerint ugyanakkor fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, de a tizenharcadikat nem. Ezt a szabályozási megoldást nem feltétlenül jellemzi a „jogdogmatikai tisztaság”, hiszen a 12-14 év közötti személy voltaképpen attól függően minősül gyermeknek vagy fiatalkorúnak, hogy az elkövetéskor rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Valójában azonban arról van szó, hogy a Btk. a 16. §-ban meghatározott bűncselekményi kör tekintetében lehetővé teszi annak a törvényi vélelemnek a megdöntését, miszerint aki nem töltötte be a tizennegyedik életévét, az nem rendelkezik a büntetőjog által megkívánt beszámítási képességgel.

Mindezek alapján, ha a tizenkettedik életévét betöltött gyermekkorú - a Btk. 2013. július 1-jén történt hatálybalépése után - a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikét valósítja meg, és a bűncselekmény elkövetésekor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, ez azt jelenti: az elkövető nem gyermekkorú többé, így fiatalkorú terheltként eljárás alá vonható és a törvényben meghatározott joghátrányok alkalmazhatók vele szemben.

3. Az értelmezés útvesztői

A Btk. 16. §-ának értelmezése kapcsán a jogászok egy pillanat alatt a mondai Labürinthosz zezugos folyosóin találták magukat, csak sajnos Ariadné fonala nélkül. A törvényszöveg nyúlfarknyi megfogalmazása ugyanis nem sok támpontot adott az új fogalom - a belátási képesség - értelmezéséhez.

Viszonylagos gyorsasággal alakult ki konszenzus abban, hogy a belátási képesség nem azonos a kóros elmeállapottal összefüggésben emlegetett beszámítási képességgel. Nem azonos, még a hasonló jogszabálybéli megfogalmazás ellenére sem. Míg ugyanis a Btk. 16. §-ában azt olvashatjuk: „az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással”, addig a Btk. 17. §-ában ez áll: „a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen”.

A bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátás (Btk. 16. §) tehát nem azonos a cselekmény következményeinek a felismerésével, vagy e felismerésnek megfelelő cselekvéssel (Btk. 17. §), amely utóbbiakat valamely személy kóros állapota zárja ki vagy korlátozza.

Továbbra sem kerülhető meg ugyanakkor a belátási képesség tartalmi meghatározása, valamint az ezzel kéz a kézben járó büntető eljárásjogi kérdések, főként az, hogy a belátási képesség a bíró mérlegelési jogkörébe tartozó jogkérdés, vagy különleges szakértelmet igénylő, tehát szakértői kompetenciába tartozó kérdés.

3.1. Az értelmezés mérföldkövei

a) A Btk. „kapcsos kommentárja” azt írja: „A gyermekkorból vétőképessé előlépéshez feltétlenül megkívánt belátási képesség inkább a jogtörténeti előzményként felhozott értelmi, erkölcsi fejlettség felelhet meg.¹⁰ A 16. §-ban felsorolt bűncselekmények elkövetőjeként gyermekkor alól kivételt képező és büntethetőnek ítélt személyek belátási képességének eldöntése ezért bírói és nem elmeszakértői feladat.”¹¹

¹⁰ A jogtörténeti előzmények körében különösen az alábbiakat szükséges kiemelni: Az 1878. évi V. törvénycikk a magyar büntető törvénykönyv a büntettekéről és vétségekről 84. §-a szerint: A ki akkor, midőn a büntettet vagy vétséget elkövette, életkorának 12-ik évét már túlhaladta, de tizenhatodik évét még be nem töltötte, ha cselekménye bűnösségének felismerésére szükséges belátással nem bír, azon cselekményekért büntetés alá nem vehető. Az ilyen kiskorú azonban javító-intézetbe való elhelyezésre ítéltethetik, de abban életkora huszadik évén túl nem tartathatik.

Az 1908. évi XXXVI. törvénycikk, amely több más közt az 1978. évi V. törvénycikk rendelkezéseit is módosította, 15. §-ában kimondta: Az ellen, a ki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét meg nem haladta (gyermek), sem vád nem emelhető, sem bünvádi eljárás nem indítható.

Ha a gyermek büntettet vagy vétséget követett el, a hatóság, a mely elé kerül, őt megfenyítés végett a házi fegyelem gyakorlására jogosított egyénnek vagy az iskolai hatóságnak adhatja át. Az iskolai hatóság a gyermeket megdorgálhatja vagy iskolai elzárással fenyítheti.

Ha a gyermek eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult, a hatóság a gyámhatóságot értesíti és ha a gyermek érdekében halaszthatatlanul szükséges, a gyermeket ideiglenes felvétel végett a legközelebb eső állami gyermekmenhelybe szállítja. A gyámhatóság a gyermek javító nevelése iránt az erre nézve irányadó szabályok értelmében intézkedik.

Ugyanezen törvény 16. §-a a következőképpen rendelkezett: Az, a ki a büntett vagy vétség elkövetésekor életének tizenkettedik évét már meghaladta, de tizennyolczadik évét még be nem töltötte (fiatalkorú), ha a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége nem volt meg, büntetőjogi felelősségre nem vonható.

Ha a bíróság ily esetben szükségesnek látja, elrendelheti, hogy a fiatalkorú törvényes képviselője, hozzátartozója vagy más alkalmas egyén házi felügyelet alatt tartsa vagy intézkedhetik az iránt, hogy a fiatalkorú házi vagy iskolai fenytést kapjon (15. § második bekezdése).

Ha az ilyen fiatalkorú eddigi környezetében erkölcsi romlásnak van kitéve vagy züllésnek indult, a bíróság a fiatalkorúnak javító nevelését rendeli el.

A fiatalkorúak bíróságáról szóló 1913. évi VII. törvénycikk 1. §-a kimondta, hogy minden kir. törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre van, fiatalkorúak bíróságát kell alakítani, és megállapította e bíróságok sajátos eljárási szabályait is.

¹¹ KÓNYA István szerk.: *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára I-III.* Budapest, hvgorac, 2014. 97.

b) BELOVICS Ervin szerint „annak bizonyítása [...], hogy a tizenkettedik életévét már betöltött személy rendelkezett a cselekménye következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, nyilvánvalóan a vádhatóság feladata”.¹²

c) A büntetőjogi legfőbb ügyész helyettes (Dr. Belovics Ervin) 5/2013. (VII. 31.) LÜ h. körlevele a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítéléséről a következőképpen foglalt állást:

A fiatalok terheltek elkövetéskori büntetőjogi belátási képességének vizsgálatára az elmeállapotára vonatkozóan elvégzett igazságügyi elmeorvos szakértői vizsgálat eredményének ismeretében kerülhet sor. Amennyiben a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltek beszámítási képessége kizárt, a belátási képesség tekintetében a további vizsgálat szükségtelen. A beszámítási képesség korlátozottsága önmagában a belátási képességet nem zárja ki és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé.

- A tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltek beszámítási képességének és büntetőjogi belátási képességének a vizsgálatára - a megalapozott gyanú közlését követően - a szakértőt haladéktalanul ki kell rendelni. E tárgyban egyesített igazságügyi elmeorvos szakértői és pszichológus szakértői véleményt kell beszerezni. A vizsgálatba - a gyermekkorra jellemző pszichés kórképek és tünetek felismeréséhez szükséges további különleges szakismeretekre figyelemmel - gyermekpszichiáter szakkonzulensként történő bevonása indokolt.

- A szakértői vizsgálat elvégzéséhez soron kívül be kell szerezni és a szakértő rendelkezésére kell bocsátani a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltről készült környezettanulmányt, pedagógiai és iskolai jellemzést, az esetleges gyermekvédelmi intézkedésekre, illetve a korábbi megbetegedésekre, a fizikai és pszichés állapotra vonatkozó orvosi iratokat és dokumentumokat.

- A szakértői vélemény és a rendelkezésre álló valamennyi adat együttes körültekintő értékelésével - szükség esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltek ügyészi kihallgatását követően - lehet állást foglalni a cselekmény következményeinek felismeréséhez

¹² BELOVICS et al. 2012. 225.

szükséges belátás meglétéről, és annak alapján - az egyéb feltételek fennállása esetén - a vádemelésről, vagy a nyomozásnak büntethetőséget kizáró okból [Btk. 15. § a) pont, 16. §] történő megszüntetéséről.

d) Az igazságügyi szakértői tevékenységről szóló 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 2014. március 15-től hatályos 19/A. §-a kimondja:

19/A. § (1) Büntetőeljárás során, ha a szakkérdés tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatal korú terhelt beszámítási és belátási képességének vizsgálata, a terhelt beszámítási képességét a 17. § szerint kell vizsgálni. A beszámítási képesség vizsgálatát követően - ha a terhelt beszámítható - a 17. § szerinti szakértő a belátási képességről is véleményt ad azzal, hogy a belátási képesség vizsgálatához a terhelt klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát is el kell végezni.

(2) A terhelt (1) bekezdés szerinti beszámítási és belátási képességének vizsgálatához szakkonzultánsként gyermek- és ifjúsági pszichiátriai vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálattal rendelkező és e képzése tekintetében az egészségügyi dolgozók működési nyilvántartásában szereplő személyt kell igénybe venni.

(3) Az (1) bekezdés szerinti klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát olyan szakértő végezheti, aki klinikai és mentálhigiéniai gyermek szakpszichológusi vagy ezzel egyenértékű szakvizsgálattal rendelkezik.

3.2. Saját állásponatom

A fentieket (3.1.) egybevetve saját állásponatomat - ami szintén nem Ariadne fonala - az alábbiakban összegzem:

A belátási képesség fogalma nem azonos az elmeműködés kóros állapotával kapcsolatban használt beszámítási képesség fogalmával. A belátási képesség a 12-14 év közötti elkövető vonatkozásában olyan testi és szellemi, értelmi és érzelmi, erkölcsi és pszichológiai fejlettségi szintet, ítélőképességet jelent, amelynek birtokában az elkövető képes felismerni a bűncselekmény következményeit, vagyis felmérni tettének súlyát. A belátási képesség megléte - mint a 12-14 év közötti terhelt büntetőjogi felelősségre vonásának feltétele - a büntetőeljárásban bizonyítandó tény.

A legfőbb ügyész helyettes által kiadott - fentebb hivatkozott - körlevél az ügyészség szakmai tevékenységét szabályozó, azt segítő ún. „más jogi eszköz”.¹³ A tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terheltek büntetőjogi belátási képességének a megítélésében tehát az ügyészség a vádemelés előtt nyilván figyelembe veszi a fentebb hivatkozott körlevélben foglaltakat. Vádemelésre így csak abban az esetben kerül sor, ha az ügyészség a szakértői vélemény és a rendelkezésre álló valamennyi adat együttes körütekintő értékelésével - szükség esetén a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiatalok terhelte ügyészi kihallgatását követően - meggyőződött a cselekmény következményei felismeréséhez szükséges belátás meglétéről.

A körlevélben és a 31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet 19/A. §-ában foglaltak egybecsengenek a szakértői vizsgálat mikéntjét illetően, vagyis a 12-14 életév közötti - a Btk. 16. §-ában meghatározott öt bűncselekmény valamelyikét elkövető - fiatalok terhelte esetében két pszichiáter szakértő elsődlegesen azt vizsgálja, hogy az elkövetéskor a terhelte beszámítási képessége fennállott-e.¹⁴ A büntetőeljárásról szóló 1998. évi XIX. törvény (a továbbiakban: Be.) 101. § (2) bekezdése előírja, hogy az elmeállapot vizsgálatánál két szakértőt kell alkalmazni, akik közül - és ezt már a hivatkozott IRM rendelet 17. §-ából tudjuk meg - az egyiknek igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan), a másiknak pedig igazságügyi orvostan vagy igazságügyi pszichiátria (igazságügyi elmeorvostan) képesítéssel kell rendelkeznie.

Amennyiben a terhelte beszámítási képessége hiányzik, a belátási képesség külön nem is vizsgálendő, a büntethetőséget kizáró ok azonban ez esetben is a gyermekkor (Btk. 16. §), és nem a kóros elmeállapot (Btk. 17. §) lesz. A beszámítási képesség korlátozottsága ugyanakkor önmagában a belátási képességet nem zárja ki és annak vizsgálatát nem teszi mellőzhetővé.

Ha a terhelte a büntetendő cselekmény elkövetésekor rendelkezett beszámítási képességgel, akkor - az IRM rendelet 19/A. § (1) bekezdése alapján - a két pszichiáter szakértő a belátási képességről is véleményt ad azzal, hogy el kell végezni a terhelte klinikai és mentálhigiéniai felnőtt- és gyermek szakpszichológiai vizsgálatát is. Ez utóbbit olyan szakértő végezheti, aki klinikai és mentálhigiéniai

¹³ Az ügyészségről szóló 2011. évi CLXIII. törvény 9. § (3) bekezdése, továbbá a jogalkotásról szóló 2010. évi CXXX. törvény 24. § (3) bekezdése alapján.

¹⁴ Btk. 17. § (1) Nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt az elmeműködés olyan kóros állapotában követi el, amely képtelenné teszi cselekménye következményeinek a felismerésére, vagy arra, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen. (2) A büntetés korlátlanul enyhíthető, ha az elmeműködés kóros állapota az elkövetőt korlátozza a bűncselekmény következményeinek a felismerésében, vagy abban, hogy e felismerésnek megfelelően cselekedjen.

gyermek szakpszichológusi vagy ezzel egyenértékű szakvizsgával rendelkezik.¹⁵ Vádemelésre tehát csak abban az esetben kerülhet sor, ha sem a beszámítási képesség hiánya, sem a belátási képesség hiánya nem állapítható meg.

Annak bizonyítása, hogy a tizenkettedik életévét már betöltött személy rendelkezett a cselekménye következményeinek felismeréséhez szükséges belátással, a vádemelést követően, tehát a büntetőeljárás bírósági szakaszában a vádhatóság feladata. A bíró számára nincs olyan kógens előírás a Be.-ben - mint a terhelt kóros elmeállapota esetén -, hogy a belátási képesség vizsgálata során kötelező lenne szakértő alkalmazása. Ekkor, tehát a vádemelést követően azonban - az ügyészség körlevelének hála - már a bíróság rendelkezésére áll két pszichiáter és egy pszichológus által a nyomozati szakaszban megfogalmazott szakvélemény, hogy a terhelt rendelkezett-e a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. Rendelkezésre állnak továbbá az egyéb bizonyítási eszközök - például a tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött fiataloktól készült környezettanulmány, pedagógiai és iskolai jellemzés, az esetleges gyermekvédelmi intézkedésekre, illetve a korábbi megbetegedésekre, a fizikai és pszichés állapotra vonatkozó orvosi iratok és dokumentumok -, amelyeket a bíró egyenként és összességükben szabadon értékelhet, és a bizonyítás eredményét az így kialakult meggyőződése szerint állapítja meg.¹⁶

A belátási képesség eldöntése tehát a bíró számára - kötelező jogszabályi előírás hiányában - nem tekinthető olyan ténynek, amelynek megállapításához vagy megítéléséhez különleges szakértelem szükséges,¹⁷ de nem hiszem, hogy létezhet olyan bátor bíró hazánkban, aki ezt a rendkívül bonyolult kérdést amolyan „általános élettapasztalatra”, „életszerűsége” vagy „emberismeretre” támaszkodva, szakértő alkalmazása nélkül el merné dönteni. Mindemellett hangsúlyozom, hogy a szakértői véleményt sem tekinthetjük szentírásnak, hiszen az egyéb bizonyítási eszközök mérlegelése - vagy az eljárás bírósági szakaszában egy újabb szakvélemény beszerzése - alapján még mindig dönthet akként a bíró, hogy „szembehelyezkedik” a szakvéleménnyel, és juthat arra a következtetésre, hogy a terhelt belátási képessége hiányzott. A 12-14 év közötti terheltre vonatkozó ítélet indokolásában mindemellett kellő részletességgel ki kell fejteni, hogy a belátási képességet a bíró mi alapján tartotta fennállónak, s ebben sem elégedhetnénk meg önmagában azzal: „mert a szakértő ezt mondta”.

¹⁵ A szakértői névjegyzékben mindösszesen négy igazságügyi gyermekpszichiáter szakértő található, amelyet az Alapvető Jogok Biztosa a 2014. július 25. napján kelt AJB-7766/2013. számú jelentésében a jelenlegi helyzetben elegendőnek ítélt.

¹⁶ Be. 78. § (3) bekezdés

¹⁷ Ezt egy jogszabály-módosítással lehetne egyértelművé tenni.

A Btk. 16. §-ában meghatározott bűncselekmény miatt indult büntetőeljárásban az annak elkövetésével megalapozottan gyanúsítható tizenkettedik életévét betöltött, de a tizennegyedik életévét be nem töltött személy - a Btk. 105. § (1) bekezdésében írtak szerint - fiatalkorú lesz, akit a hivatalos iratokban is így kell megjelölni.

4. Bűncselekményt születésnapra

Kapcsolódó kérdésként vetődhet fel, miként értékelendő az, ha az elkövető a tizenkettedik, a tizennegyedik vagy a tizennyolcadik születésnapján követ el bűncselekményt.

A Legfelsőbb Bíróság BH1987. 267. számú eseti döntésében - még az 1978. évi IV. törvény 107. § (1) bekezdése kapcsán - leszögezte: a fiatalkor alsó és felső határát 14, illetve 18 életévben előíró rendelkezés nem határidő, hanem az életkornak olyan időmeghatározása, amelyre nem vonatkoznak az eljárásjogi határidő számítására vonatkozó szabályai.

A Btk 107. §-ának (1) bekezdése szerint fiatalkorú az, aki a bűncselekmény elkövetésekor a 14. életévét betöltötte, de a 18. életévét még nem. Így - amint azt a Büntetőjogi Döntvénytárban 3838. szám alatt közzétett eseti döntés is kifejti - a két időpont meghatározását egységesen kell értelmezni, így, ha még nem haladta meg a 18. életévét az elkövetésekor: fiatalkorúnak tekintendő. Ebből következik, hogy azt, aki a bűncselekményt azon a napon követi el, amely naptári napon 18 évvel azelőtt született, a Btk 107. § (1) bekezdésének helyes értelme szerint a büntető törvény alkalmazása körében fiatalkorúnak kell tekinteni.¹⁸

Nézzünk egy egyszerű példát! A Btk. 16. §-a alapján nem büntethető, aki a büntetendő cselekmény elkövetésekor a tizennegyedik életévét nem töltötte be, kivéve - kiragadva egy bűncselekményt a példa kedvéért - a testi sértés [Btk. 164. § (8) bekezdés] elkövetőjét, ha a bűncselekmény elkövetésekor a tizenkettedik életévét betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A Btk. 164. § (8) bekezdése a testi sértés egyik minősített esete, amikor a testi sértés életveszélyt vagy halált okoz.

Tételezzük fel, hogy az elkövető 2003. április 29. napján született! Tételezzük fel azt is, hogy valamely iskolatársa sérelmére testi sértést követ el!

a) Ha 2015. április 29-én, tehát tizenkettedik születésnapján követi el a Btk. 164. § (8) bekezdés szerinti testi sértés büntettét, gyermekkor miatt nem büntethető. █

¹⁸ Más szemlélet érvényesül a polgári jogban, ahol a korlátozott cselekvőképesség elérése a 14. születésnap 0 órájától, a teljes cselekvőképesség (a nagykorúság) elérése a 18. születésnap 0 órájától számít.

b) Ha ugyanazt a bűncselekményt 2015. április 30-án követi el, akkor a büntetőeljárásban - még a vádemelést megelőzően - két pszichiáter és egy pszichológus fog szakvéleményt adni a beszámítási és belátási képességre vonatkozóan, s ezek megléte esetén vonható felelősségre az elkövető. █

c) Ha 2015. április 30-án elkövetett cselekménye nem a Btk. 164. § (8) bekezdése szerint minősül, mert jöllehet a testi sértést különös kegyetlenséggel követi el [Btk.164. § (6) bekezdés e) pont], de a cselekmény életveszélyt nem okoz, az elkövető felelősségre nem vonható, hiszen cselekménye nem tartozik a Btk. 16. §-ában meghatározott bűncselekmények közé. █

d) Ha a különös kegyetlenséggel elkövetett testi sértés 2017. április 29. napján, tehát az elkövető tizennegyedik születésnapján történik, ugyanaz a helyzet, mint a legutóbbi esetben, vagyis a cselekmény kívül esik a Btk. 16. §-beli bűncselekményi körön. █

e) Ha egy nappal a tizennegyedik születésnapját követően, azaz 2017. április 30. napján követi el különös kegyetlenséggel a testi sértést, akkor már felelősségre vonható, hiszen kiléptünk azon bűncselekményi körből, amelynek elkövetéséért a jogalkotó felelőssé teszi a 12-14 év közötti fiatalkorúakat.

f) Ha a tizennyolcadik születésnapján követi el a testi sértés bármely formáját, a fiatalkorúakra vonatkozó speciális szabályok szerint vonható felelősségre.

g) Ha a tizennyolcadik születésnapja másnapján, akkor a fiatalkorúakra vonatkozó enyhébb szabályok már nem vonatkoznak rá, legfeljebb a büntetéskiszabás során értékelhető enyhítő körülményként, hogy a bűncselekmény a fiatalkor felső határához közeli időpontban követte el.

E helyütt említem meg a Btk. 13. § (2) bekezdését, miszerint közvetett tettes az, aki a szándékos bűncselekmény törvényi tényállását e cselekményért gyermekkor, kóros elmeállapot, kényszer vagy fenyegetés miatt nem büntethető, illetve tévedésben levő személy felhasználásával valósítja meg. „Másként megfogalmazva közvetett tettes az, akit felbujtóként vagy bűnsegédként kellene felelősségre vonni, ha a szándékos bűncselekmény diszpozíciószerű tevékenységét kifejtő személy tekintetében nem állna fenn büntethetőséget kizáró ok.”¹⁹ Közvetett tettesként felel, aki gyermekkorú személlyel hajtja végre a Btk. Különös Részében szabályozott valamely szándékos bűncselekményt. Ha azonban a gyermekkorú személy a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények valamelyikét valósítja meg, akkor a

¹⁹ BELOVICS et al. i. m. 322.

fentieknek megfelelően vizsgálendő a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátási képessége, s ennek megléte esetén tettesként, míg az őt az elkövetésre rábíró személy felbujtóként felel.²⁰

²⁰ BELOVICS et al. i. m. 323.

5. Büntetések és intézkedések

A 12-14 év közötti elkövetőre - mint fiatalok elkövetőkre - is alkalmazandók a Btk. XI. Fejezetében, továbbá a Be. XXI. Fejezetében foglalt speciális szabályok.²¹

Anyagi jogi szempontból ez a következőket jelenti:

Azzal szemben, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizennegyedik életévét nem töltötte be - a Btk. 106. § (2) bekezdés második mondata alapján - büntetés egyáltalán nem, kizárólag intézkedés alkalmazható.²² Az alkalmazott intézkedés célja elsősorban az, hogy a fiatalok helyes irányba fejlődjen, és a társadalom hasznos tagjává váljon, erre tekintettel az intézkedés megválasztásakor a fiatalok nevelését és védelmét kell szem előtt tartani.²³ Garanciális szabály, hogy fiatalokkal szemben szabadságelvonással járó intézkedést - vagyis a javítóintézeti nevelést - alkalmazni csak akkor lehet, ha az intézkedés célja más módon nem érhető el.²⁴

A Btk. 63. § (1) bekezdése szerinti intézkedések a következők: a) a megrovás, b) a próbára bocsátás, c) a jóvátételi munka, d) a pártfogó felügyelet, e) az elkobzás, f) a vagyonelkobzás, g) az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele, h) a kényszergyógykezelés. Mindezek mellett fiatalokkal szemben intézkedésként javítóintézeti nevelés is alkalmazható.²⁵

²¹ A büntetőeljárás jogi szabályokat célkitűzésemnek megfelelően - miszerint a 12-14 év közötti személyek büntethetőségét, illetve annak jogértelmezési/jogalkalmazási nehézségeit kívánom vizsgálni - nem tárgyalom.

²² A Btk. 33. § (1) bekezdése szerinti büntetések: a) a szabadságvesztés, b) az elzárás, c) a közérdekű munka, d) a pénzbüntetés, e) a foglalkozástól eltiltás, f) a járművezetéstől eltiltás, g) a kilitás, h) a sportrendezvények látogatásától való eltiltás, i) a kiutasítás.

²³ Btk. 106. § (1) bekezdés

²⁴ Btk. 106. § (3) bekezdés

²⁵ Btk. 108. § (1) bekezdés

A megrovás esetében nincs eltérés a megrovás „általános”, tehát felnőttekre irányadó szabályaihoz képest, vagyis ezzel az intézkedéssel a bíróság vagy az ügyész helytelenítését fejezi ki a jogellenes cselekmény miatt, és felszólítja az elkövetőt, hogy a jövőben tartózkodjon bűncselekmény elkövetésétől.²⁶

Fiatalkorúval szemben próbára bocsátásnak bármely bűncselekmény esetén helye van,²⁷ tehát a büntetési tétel felső határára tekintet nélkül.

Fiatalkorúval szemben jóvátételi munkavégzés akkor írható elő, ha az ítélet meghozatalakor tizenhatodik életévét betöltötte.²⁸ „Szerencsés” esetben tehát ez azt jelenti, hogy egy tizenkét éves elkövetővel szemben ez már nem alkalmazható intézkedés, ellenkező esetben ugyanis az eljárásnak négy éven át kell húzódnia ahhoz, hogy az ítélethozatalkor az elkövető a tizenhatodik életévét betöltse.

A fiatalkorú a) a feltételes szabadság tartama, b) a próbára bocsátás próbaideje, c) a szabadságvesztés felfüggesztésének próbaideje, d) a javítóintézetből történő ideiglenes elbocsátás tartama, e) a vádemelés elhalasztásának tartama alatt pártfogó felügyelet alatt áll. A „pártfogó felügyelet alatt áll” kifejezésből következik, hogy itt a bíróságnak nincs mérlegelési jogköre, a pártfogó felügyelet a törvény erejénél fogva kötelező. Tekintettel arra, hogy a 12-14 év közötti elkövetővel szemben büntetést, így szabadságvesztést sem lehet kiszabni, az iménti felsorolás a) és c) pontja rájuk értelemszerűen nem vonatkozik.

Az elkobzás és a vagyoneklobzás esetében nem fogalmaz meg speciális szabályokat a Btk. a fiatalkorú elkövetőkre vonatkozóan.

Az elektronikus adat végleges hozzáférhetetlenné tétele a Btk. 16. §-ában felsorolt bűncselekmények kapcsán elvileg szóba jöhet, de a cselekmények jellegére tekintettel nem tudok példaként felhozni olyan esetet, amikor ennek relevanciája lehetne.

A 12-14 év közötti elkövetővel szemben a kényszergyógykezelés alkalmazása kizárt, hiszen ha a büntetőeljárásban kirendelt szakértők megállapítják, hogy a terhelt beszámítási képességgel nem

²⁶ Btk. 64. § (2) bekezdés

²⁷ Btk. 116. § (1) bekezdés

²⁸ Btk. 117. §

rendelkezett, akkor - ahogy fentebb írtam - a belátási képesség külön nem is vizsgálendő, és a büntethetőséget kizáró ok ez esetben is a gyermekkor (Btk. 16. §), nem pedig kóros elmeállapot (Btk. 17. §) lesz.²⁹

Javítóintézeti nevelést a bíróság akkor rendel el, ha a fiatalok eredményes nevelése érdekében intézeti elhelyezése szükséges. Javítóintézeti nevelés nem rendelhető el azzal szemben, aki az ítélet meghozatalakor huszadik életévét betöltötte. A javítóintézeti nevelés tartama egy évtől négy évig terjedhet.³⁰

6. Az utolsó szó jogán

A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2013-ban 93 437 felnőtt és 10 202 fiatalok bűnelkövető volt. Hivatalos adatok egyelőre nincsenek arról, hogy az új Btk. hatálybalépése után hány eljárás indult 12-14 év közötti fiatalokkal szemben. Nehéz lenne megmondani azt is, hogy a büntethetőségi korhatár leszállítása milyen hosszú távú hatásokkal jár majd.

„A földrajzírók, Sossius Senecio, amikor ismereteiket meghaladó dolgokról esik szó, térképeik szélére ilyenféle megjegyzéseket írnak: »Ezen túl nincs más, csak víztelen sivatag, vadállatok tanyája«, vagy: »rejtett agyagos föld«, vagy »szkütha jégmező«, vagy »jégpáncéllal borított tenger«.» - olvashatjuk Plutarkhosz Thészeuszról szóló életrajzában (Plutarkhosz: Thészeusz 1.). Nos, mivel jóslatokba nem

²⁹ Más szempontból is elgondolkodtató kérdés a kényszergyógykezelés alkalmazása a 12-14 év közötti elkövetővel szemben. A Btk. 78. § (1) bekezdése ugyanis a kényszergyógykezelés több együttes feltételét határozza meg: Személy elleni erőszakos vagy közveszélyt okozó büntetendő cselekmény elkövetőjének kényszergyógykezelését kell elrendelni, ha elmeállapota miatt nem büntethető, és tartani kell attól, hogy hasonló cselekményt fog elkövetni, feltéve, hogy büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni. A 12-14 év közötti fiatalok személy elleni erőszakos büntetendő cselekményt természetesen elkövethetnek, hiszen ilyen az emberölés, illetve az életveszélyt vagy halált okozó testi sértés is. Előfordulhat az is, hogy a büntetőeljárásban kirendelt két szakértő megállapítja, hogy az elkövető kóros elmeállapotú, amelynek következtében tehát az elkövető nem büntethető. Fennállhat az a feltétel is, hogy hasonló cselekmény elkövetésétől lehet tartani. A kakukktójs éppen a következő feltétel, vagyis az, hogy „büntethetősége esetén egyévi szabadságvesztésnél súlyosabb büntetést kellene kiszabni”. Ez a feltétel a 12-14 év közötti fiatalok esetében soha nem teljesülhet, hiszen velük szemben - a Btk. fentebb már hivatkozott 106. § (2) bekezdése alapján - csak intézkedés alkalmazható. Mindezekből is az következik, hogy a 12-14 év közötti elkövetőkkel szemben kényszergyógykezelés nem alkalmazható.

³⁰ Btk. 120. § (1)-(2) bekezdés

szívesen bocsátkoznék a büntethetőségi korhatár leszállításának hatásait illetően, e kérdés kapcsán máris „szkütha jégmezőre” tévedtem.

Hivatkozott irodalom

ADLER, Freda- MUELLER, Gerhard O. W.- LAUFER, William S.: *Kriminológia*. (Ford. Bódig Mátyás és B. Varga Éva.) Budapest, Osiris Kiadó, 2002.

BELOVICS Ervin-GELLÉR Balázs-NAGY Ferenc-TÓTH Mihály: *Büntetőjog I. Általános rész*. Budapest, hvgorac, 2012.

HERCZOG Mária szerk.: *Kézikönyv a gyermekjogi egyezmény alkalmazásához*. 2009. At: unicef.hu/wp-content/uploads/2014/10/Kézikönyv-a-gyermekjogi-egyezmény-alkalmazásához.pdf

KÓNYA István szerk. (2014): *Magyar Büntetőjog. Kommentár a gyakorlat számára I-III*. Budapest, hvgorac, 2014.

8. Egyéb felhasznált irodalom

Grimm testvérek összegyűjtött meséi (Ford. Benedek Elek). At: <http://mek.oszk.hu/10100/10149/10149.htm>

Plutarkhosz (Ford. Máthé Elek): *Párhuzamos életrajzok I-II*. Budapest, Osiris Kiadó, 2001.